

QADIMGI DINIY AN'ANALAR VA ULARNING TAVSIFLARI

Hursanaliyev Nodirbek

Namangan viloyat tarixi va madaniyati
davlat muzeyi ilmiy xodimi

***Annotatsiya:** Ushbu maqola orqali eng qadimgi diniy e'tiqodlar va ular bilan bog'liq bo'lgan masalalarga tavsif berilgan. Shuningdek, eng qadimiy din va e'tiqodlar qanday va qayerda vujudga kelganligi, ularning yuzaga kelishiga qanaqa omillar sabab bo'lganligi yuzasidan ilmiy xulosalalar keltirilgan. Hozirgi zamonda diniy urf-odatlarining qaysilari saqlangan yoki saqlanib qolmagani haqida ma'lumotlar berilgan.*

***Kalit so'zlar:** Hinduizm, murdasho'y, mursak, Sinantrop, Teshiktosh, Cro-Magnons, "Pavilandning qizil ayoli", tardenois madaniyati.*

ДРЕВНИЕ РЕЛИГИОЗНЫЕ ТРАДИЦИИ И ИХ ОПИСАНИЯ

***Аннотация:** В данной статье описаны древнейшие религиозные верования и вопросы, связанные с ними. Также даются научные выводы о том, как и где возникли древнейшие религии и верования, и какие факторы послужили причиной их возникновения. Дана информация о том, какие религиозные традиции сохранились или нет.*

***Ключевые слова:** индуизм, морг, mursak, синантроп, тешиктош, кроманьонцы, «Красная женщина Павиланда», культура Тарденуа.*

ANCIENT RELIGIOUS TRADITIONS AND THEIR DESCRIPTIONS

***Abstract:** This article describes the oldest religious beliefs and issues related to them. Also, scientific conclusions are given on how and where the most ancient religions and beliefs came into being, and what factors caused their emergence. Information is given about which religious traditions have been preserved or not.*

***Key words:** Hinduism, mortuary, mursak, Sinanthrope, Teshiktosh, Cro-Magnons, "Red Woman of Paviland", Tardenois culture.*

Dafn marosimi — marhumni ko'mish bilan bog'liq bo'lgan marosim va urf-odatlar. Dafn marosimi insoniyat paydo bo'lganidan buyon geografik muhit, ijtimoiy hayot va kishilarning imkoniyatlari, shuningdek, tabiiy-ilmiy tasavvurlariga va dunyo

qarashiga bog'liq holda o'zgarib borgan. Bundan 40—18 ming yil oldingi paleolit davridayoq dafn marosimi oshkora diniy ko'rinish olgan. Keyinchalik dafn marosimi har bir dinning tarkibiy qismi hisoblangan diniy marosim va urf-odatlar bilan qorishib ketgan. Dafn marosimi hamma xalqlarda o'ziga xos rasm-rusumlarga, qoidalarga ega. Masalan slavyanlarda vafot etgan kishi bilan vidolashuv 3 kungacha davom etadi, marhum qabrga tobut bilan qo'yiladi. Hinduizm diniga e'tiqod qiluvchi xalqlarda, Masalan hindlarda marhum jasadini maxsus gulxanda kuydirib, kulini daryoga tashlaydilar. Dafn gulxani marhumning o'g'illari yoki eng yaqin qarindoshlari tomonidan yoqiladi. Keyinchalik gulxan o'rnida marhumga bag'ishlangan marosimlar o'tkaziladi. Zardushtiylikka e'tiqod qiluvchi Janubiy Osiyodagi bir qancha xalqlar marhumning jasadini maxsus minora daxmalarga qo'yib, quzg'unlarga yediradilar (shunday daxmalar Bombay shahrining g'arbiy chekkasida hozir ham bor).

O'zbeklarda dafn marosimi katta yig'in hisoblanadi. Marhumning boshini qiblaga qaratib yotqizib qo'yadilar. Ko'zlari ochiq qolgan bo'lsa, yumib qo'yadilar, engagini bog'laydilar, oyoqlarining bosh barmoqlarini birlashtirib bog'lab qo'yadilar. Marhumning qarindoshlari uzoq-yaqindan yig'ilib kelgunga qadar (ba'zan bir kecha-kunduzgacha) kutiladi. Mahalla, qishloqlarga dafn soati to'g'risida xabar beriladi. Yaqin qarindoshlar yig'ilishadi, uydagilar har bir yangi kelgan qarindoshlarga qo'shib dam-badam marhumga madh aytib, uning fazilatlarini gapirib yig'lashadi. Dafn marosimi odatda, bomdod, peshin yoki asrga mo'ljallanadi. Maxsus yuvuvchi (g'assol, murdasha'y) murdani sartaxtada yuvib (g'usl), oq mato (maxsus doka) dan qilingan kafanga o'raydi. Dafn marosimi qatnashuvchilari yig'ilib bo'lgach, mayyit tobutga olinadi. Tobut eshikdan yoki derazadan oyoq tomoni bilan chiqariladi. Masjidda yoki marhumning hovlisida janoza marosimi o'tkaziladi. Marhumni faqat erkaklar ko'tarib, hovlidan ko'chaga (agar marhum yosh bo'lsa amakilari yoki akalari, keksa bo'lsa o'g'illari yoki eng yaqin qarindoshlari) chiqarishadi. Ko'chada shoti singari yog'och anbar ustiga tobutni qo'yib, to'rt kishi yelkasiga ko'taradi (marhumning yoshi va jinsiga qarab anbar motam pardasi — keksa erkaklarga oq surp, ayollarga — oddiy mursak, paranji; yigitlarga qizil rangli yoki duxoba mato, juvon-qizlarga duxoba paranji yoki qizil duxoba mato bilan o'rab qo'yilgan), qolgan kishilar tobut ortidan boradi. Boshqalar ularga ko'maklashadi¹.

Tobutkashlar tez-tez almashinib, tezlikda qabristonga olib boriladi. Qabristonga borgach, tayyorlab qo'yilgan go'r oldida marhum tobutdan olinib, kafanga o'ralgan xolda go'rkovga uzatiladi, go'rkov uni go'rga yuzini qibla (g'arb) ga qaratib yotqizib qo'yib chiqadi (aksariyat yaqin qarindosh-urug'larni maxsus ajratilgan joyga —

¹ Tugalov B. Jonizoqov Sh. Dafn qilishga oid urf-odat va marosimlar. Journal of innovations in social sciences v-02 Issue: 02. 2022. 21 b.

xilxonaga ko'mish odati ham bor). O'lik go'rga qo'yilgach, kishilar go'rkov tutgan ketmonga bir siqimdan tuproq tashlaydilar. Go'rkov tuproqni marhumning boshi ostiga to'kadi. So'ngra go'rning og'zi berkitilib, tuproq tortilgan. Dafn tugaganidan so'ng go'rkov yoki boshqa kishi dafn marosimi qatnashuvchilariga murojaat qilib, o'likning nomini aytib: "Qanday odam edi", deb so'raydi, hozir turganlar esa "yaxshi odam edi" degan javobni beradilar. Bu so'roq va javob faqat erkaklarga taalluqli (xotinlar erining ixtiyorida bo'lgani uchun, xotinlarga yaxshi yoki yomon deb baho berishga erdan boshqa hech kimning haqi yo'q). Shundan keyin go'rkov hamma kelganlarga rahmat aytib, tarqalishga ruxsat beradi. Ba'zan dafnga kelganlarga pul, ro'molcha, sochiq, sovun, kiyimlik ulashiladi, bu odatni xayrot, isqot deb ataydilar. Mozorga borganlar marhumning uyiga kelib fotiha o'qib tarqaladilar.

Arxeologlarning dafn etish urf-odatlarini va marosimlarining qadimiyligi haqidagi xulosalari shuni ko'rsatadiki, paleolit davridan dunyoning turli burchaklarida o'liklarga nisbatan diniy muunosabatlar mavjud bo'lgan. Eng qadimiy dalillar Xitoydan keladi, u yerda quyi paleolit davrida (o'rta tosh davri) taxminan yarim million yil oldin Sinantrop tomonidan vafot etganlarni dafn etish boshlangan. Kamida o'n to'rt kishining bosh suyagi va boshqa ko'plab odamlarning tishlari va jag'lari o'lganlarning jasadlari o'limdan keyin ko'milganligini ko'rsatadi¹. Shundan so'ng, boshlar ataylab saqlanib qolgan.

1938-yil Surxandaryoning Teshiktosh, 1939-yilda Italiyadagi Monte Sirsero grottosida topilgan neandertal odamining qabrlari orqali dastlabki diniy qarashlar va dafn ma'rosimlari shakllana boshlagan deyishimiz mumkin, chunki bosh suyagi kichik ichki kameradagi toshlar doirasi ichida bo'lib, uning devori bo'ylab turli sutemizuvchilarning suyaklari to'plangan. Suyaklarning davriy sanasi miloddan avvalgi 70-100 ming yil oldingi hisoblanadi. Paleolitda boshlangan o'liklarga sig'inish bosh suyagiga sig'inishning keyingi parallelligi edi. Uning asosiy maqsadi o'liklarning vafot etganda dafn etish keyingi hayotga kirganlaridan keyin ular bilan aloqada bo'lish edi. Bu o'liklarga keyingi hayot berishga urinishni ham, tiriklarni bezovta qilishi mumkin bo'lgan o'liklarning qaytishiga yo'l qo'ymaslik uchun ularni dafn etishga alohida e'tibor berilgan bo'lishi mumkin.

Fransiyada topilgan neandertal skeletlari jasadlarni dafn etishda ehtiyotkorona munosabatda bo'lganidan dalolat beradi. Qabrlarga qo'yilgan asbob-uskunalar va ovqatlar, shuningdek, o'lganlar jasadlarining holati o'lganlarning keyingi hayotini ta'minlash uchun ko'rilgan choralardan dalolat beradi².

¹ <https://school-mon.ru/uz/games/pogrebalnye-obychai-i-obryady-pogrebalnye-ritualy-pochemu-stroitelstvu-piramid-i-drugim-pogrebalny/>

² <https://school-mon.ru/uz/games/pogrebalnye-obychai-i-obryady-pogrebalnye-ritualy-pochemu-stroitelstvu-piramid-i-drugim-pogrebalny/>

Keyinchalik, yuqori paleolitda Homo sapiens paydo bo'lishi bilan, keyingi hayotda vafot etganlarning mavjudligini qo'llab-quvvatlashga urinishlar ko'payadi va aniq bo'ladi. Italiyaning Riviera sohilidagi Grimaldi qishlog'i yaqinida topilgan mashhur qabrlar o'n olti yoshli o'smir va katta yoshli ayolning dafnlaridan iborat¹. Yigitning oyoqlari son suyaklari ostida orqaga egilgan, tovonlari esa tos suyagida joylashgan. Ayolning oyoqlari ham egilgan, ammo teskari yo'nalishda tizzalari elkalariga yaqin edi. Jasadlarning egilgan holatining sabablari noaniqligicha qolmoqda. Ular bilan bog'liq artefaktlardan tashqari, yigitning skeleti gematit, qizil temir rudasi yordamida qizil rangga bo'yalganligini ta'kidlash kerak².

Yigit va qiz Cro-Magnons deb nomlanuvchi gomo sapiensning dastlabki turiga mansub bo'lib, ular bilan bog'liq bo'lgan artefaktlar yuqori paleolitda keng tarqalgan Aurignac madaniy turiga tegishli ekanligi aniqlangan. Cro-Magnon skeletlari Rivieradagi bir qator boshqa g'orlarda ham topilgan. Ulardan ba'zilar cho'zilgan holatda, ba'zilar cho'kkalab ko'milgan, lekin har doim zargarlik buyumlari yoki asboblardan, odatda hayvonlarning suyaklari va qizil oxra bilan dafn etilgan. Janubiy Uelsdagi "Pavilandning qizil ayoli" misolida o'liklarni qizil temir javhari konlariga ko'mish amaliyoti butun Evropaning shimoli-g'arbiy qismida keng tarqalganligini ko'rsatadi³.

Tardenois qabristonlari (tardenois madaniyati mezolit davridagi ovchilik va baliqchilik madaniyati markazi O'rta yer dengizida joylashgan) Fransiyaning Britaniyadagi Teviek shahri yaqinida, shuningdek, Hoedik orolida topilgan; ikkala holatda ham skeletlarning bir qismi shoxlar bilan bezatilgan. Portugaliya, Ispaniya va Belgiyada boshqa Tardenua qabrlari topilgan.

Neolit (yangi tosh davri) "inqilobi" Yaqin Sharqda yig'ishtirishdan ishlab chiqarish iqtisodiyotiga o'tish bilan belgilandi. G'orlar va qabrlardagi odatiy dafnlardan tashqari, ayniqsa Nil vodiysida katta megalitik kriptlar paydo bo'la boshladi. Chuqur qabrlar suloladan oldingi neolit davridagi Yuqori Nil (Nil vodiysi) Badarian, Amratian va Gerzian madaniyatlari uchun xarakterli bo'lib, ular taxminan miloddan avvalgi 4-ming yillikda paydo bo'lgan. Qabrlar xom g'isht bilan qoplangan va qum yoki tosh bilan qoplangan yog'och shiftga ega edi. Ba'zan bu qabrlar turar-joylardan tashqarida joylashgan bo'lsa, ba'zan ular turar-joy ichidagi o'choqlar yonida joylashgan. Birinchi Misr sulolasi uchun, uning boshlanishi taxminan 32-29 asrlarga

¹ <https://school-mon.ru/uz/games/pogrebalnye-obychai-i-obryady-pogrebalnye-ritualy-pochemu-stroitelstvu-piramid-i-drugim-pogrebalny/>

² Литвинский Б. А. Проблема этниче- родах, обитавших в Средней Азии ъской лсторпи древней и раннесредне- древние времена.—Соч.: В 3-х т. М., вековой Фергапы.— В кн.: История и 1950, т. 2, с. 161.

³ Литвинский Б. А. Проблема этниче- родах, обитавших в Средней Азии ъской лсторпи древней и раннесредне- древние времена.—Соч.: В 3-х т. М., вековой Фергапы.— В кн.: История и 1950, т. 2, с. 161.

to'g'ri keladi. Miloddan avvalgi qirol qabrlari o'tmishdagi oddiy qabrlar o'rnini bosadigan xarakterli edi. Vaqt o'tishi bilan, Misr qabrlari me'morchiligi bir qator o'zgarishlarga duch keldi, qoyaga o'yilgan mumiya kamerasi ustiga toshdan qurilgan oddiy mastaba maqbarasidan Gizadagi qirollik piramidalarigacha Miloddan avvalgi 2690 yil To'rtinchi sulola davrida. Qadimgi va keyingi qabrlarning qurilishi ularda o'lganlarning hayoti davom etishi haqidagi e'tiqodga asoslangan.

O'limdan oldin marosimlar. Biror kishining o'layotgani aniq bo'lsa, u va uning jamoasi a'zolari bir qancha marosimlarni bajarishlari mumkin. Qarindoshlar o'layotgan odamning to'shagida nafaqat hissiy sabablarga ko'ra, balki ma'lum huquq va maqomning rasman tan olinishi uchun ham bo'lishlari talab qilinishi mumkin. Ulitiylar (ulitlar - Mikroneziya xalqlaridan biri) o'layotgan shaxsning mulk va uzufukt (foydalanish huquqi, lekin egalik qilish emas) haqidagi rasmiy buyrug'ini eshitish uchun hozir bo'lishlari kerak. Afrikaning janubi-sharqidagi Transvaal shimolidagi Bavendalar o'limga sheriklikda gumon qilinmaslik uchun o'layotgan odamning manziliga yig'ilishadi.

Murnginlar va Avstraliyaning shimolidagi aborijenlar orasida tiriklar o'layotgan odamni har qanday ma'naviy va jismoniy qo'llab-quvvatlashni inkor etib, uni o'liklar yurtiga yuborish uchun hamma narsani qiladilar. Tiriklar tuzalmas kasal odamda xavfni ko'radi, chunki u tiriklar va o'liklar mamlakati o'rtasida. Ular, shuningdek, uning to'liq ruhiy mavjudotga aylanishini tezlashtirishga va osonlashtirishga intilishadi. Rim-katolik ruhoniysi tomonidan o'layotgan odamning qo'shilishi o'limdan oldin o'tkaziladigan marosimning eng yorqin namunasidir.

Uning maqsadi ruhni dunyoviy, moddiy dunyodan muqaddas, ma'naviy dunyoga ko'chirishdir. Xavfli kasal yoki yaradorlar ustidan ibodat o'qiladi, uning ko'zlari, quloqlari, burni, og'zi, qo'llari va oyoqlari sog'lig'ini tiklash umidida episkop tomonidan muqaddas qilingan zaytun moyi bilan moylanadi. Shu bilan birga, bemorga gunohlaridan tavba qilish va ular uchun kechirim olish imkoniyati beriladi.

O'lim va dafn o'rtasidagi marosimlar. Insonning o'limi va uning dafn marosimi o'rtasidagi davrda jamiyat odatda bir qator shoshilinch harakatlarni amalga oshiradi. Yevropa urf-odatlariga marhumning uyida soatlarni to'xtatish, ko'zgularni devorga qaratish, idishlardan suv quyish, eshik va derazalarni ochish va bitta plitkani olib tashlash kiradi. Ushbu harakatlarning sabablari uchun berilgan tushuntirishlar shunchalik xilma-xilki, ular qanday paydo bo'lganligi haqida aniq gapirish mumkin emas.

Dafn qilishdan oldin jasad odatda ehtiyotkorlik bilan tayyorlanadi. U yuvilgan, moylangan, soqollangan, taralgan yoki boshqa bo'yoq bilan qoplangan bo'lishi mumkin. Ilk masihiylar Masihning tanasi o'ralgan ziravorlar va ziravorlar xotirasi uchun tanani tutatqi bilan moylashardi. Marhumning ko'zlari deyarli har doim

qandaydir og'irlik bilan qoplangan bo'lib, u ba'zan marhum tiriklarga qaramasligi uchun ko'z qovoqlariga qo'yiladi. Tanani yalang'och qoldirish yoki parda bilan yopish mumkin, bunga zargarlik buyumlari yoki boshqa bezaklar qo'shilishi mumkin edi. O'rta asrlarda Angliyada kambag'allar deyarli yalang'och ko'milgan, ammo bunga qodir bo'lganlar zig'ir bilan qoplangan. Xitoyliklar o'liklarini ijtimoiy mavqeiga ko'ra kiyintirardilar - zodagonga ko'plab boy kiyimlar kiyish mumkin edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

Литвинский Б. А. Проблема этниче- родах, обитавших в Средней Азии в ской лсторпи древней и раннесредне- древние времена.—Соч.: В 3-х т. М., вековой Фергапы.— В кн.: История и 1950, т. 2, с. 161.

Dutt S. Buddhist Monks and Monasteries of India, their history and their contribution to Indian culture. London, 1962.

Сарианиди В. И здесь говорил Заратустра- М , 1992. ¹

Сарианиди В.И. Храм и некрополь Тиллятепе. - М., 1989.

<https://school-mon.ru/uz/games/pogrebalnye-obychai-i-obryady-pogrebalnye-ritualy-pochemu-stroitelstvu-piramid-i-drugim-pogrebalny/>

Tugalov B. Jonizoqov Sh. Dafn qilishga oid urf-odat va marosimlar. Journal of innovations in social sciences v-02 Issue: 02. 2022. 21 b.